

Wojciech Sokół

Kryterium ideologiczne i programowe w klasyfikacji partii politycznych

---

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 4, 89-98

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALIS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. IV

SECTIO K

1997

Zakład Systemów Politycznych Wydziału Politologii UMCS

WOJCIECH SOKÓŁ

*Kryterium ideologiczne i programowe
w klasyfikacji partii politycznych*

The Ideological and Programmatic Criterion in Classification of Political Parties

PODZIAŁY IDEOLOGICZNE I PROGRAMOWE – CIĄGŁOŚĆ I ZMIANA

Kryterium ideologiczne i programowe uważane jest za jedno z ważniejszych w próbach typologizacji i klasyfikacji partii politycznych. Już bowiem Max Weber w swojej pierwszej dychotomicznej typologii wyróżnił wśród interesujących go organizacji politycznych: partie interesu i partie światopoglądowe, kierujące się pewnymi abstrakcyjnymi wartościami, a nie tylko wąsko pojmowanymi preferencjami grup czy jednostek.¹

Kryteria ideologiczne i programowe w typologii partii politycznych z reguły wiążą się jednak z innymi osiami podziałów (konfliktów) społecznych, które m.in. zdaniem S. Lipseta i S. Rokkana generują różne „rodziny polityczne” partii. Niewątpliwie bowiem, nie kwestionując kreacyjnej roli idei, należy mieć na uwadze kategorię interesu jako podstawy działań politycznych. W konflikcie między pracodawcami a pracownikami (kapitałem a pracą) tworzyły się więc partie burżuazyjne i robotnicze, w konflikcie między antyklerykałami a zwolennikami społecznej nauki Kościoła – partie antyklerykalne (np. radykałowie) i wyznaniowe (np. chadeckie). W konflikcie między miastem a wsią – partie

¹ M. Sobolewski, *Partie i systemy partyjne świata kapitalistycznego*, Warszawa 1977, s. 219.

agrarne (chłopskie). W konfrontacji między zwolennikami monarchicznej i republikańskiej głowy państwa pomocą tym pierwszym służyły partie rojalistyczne, natomiast drugim – partie republikańskie. Z konfliktu między tendencjami centralizacyjnymi i decentralizacyjnymi wyłaniały się partie regionalne i etniczne.

Wiodące ideologie i doktryny polityczne legitymizowały poszczególne ugrupowania. Konkretyzowały wspomniane konflikty strukturalne, budowały swoją tożsamość opierając się na integracji wokół różnych wartości. W ramach partii burżuazyjnych powstawały więc m.in. partie konserwatywne i liberalne. Wśród partii robotniczych wyłoniły się partie socjaldemokratyczne i komunistyczne (różnicujące się w dodatku z powodu np. stosunku do radzieckiej wersji marksizmu).²

Na podstawie wymienionego kryterium poszczególni autorzy wyodrębniają różne rodziny ideologiczne partii. Uczony niemiecki Klaus von Beyme wylicza następujące partie: liberalne i radykalne (ideologia liberalizmu i radykalizmu), konserwatywne, chłopskie, socjaldemokratyczne i socjalistyczne, komunistyczne, regionalne i etniczne, skrajnie prawicowe oraz ruch ekologiczny. Już jednak wspomniany autor w odniesieniu do czterech ostatnich typów zauważył, iż trudno je przyporządkować do klasycznych schematów ideologicznych.³ Podobną klasyfikację stosuje J. Steiner, wyróżniając partie: komunistyczne, socjalistyczne, liberalne, konserwatywne i chrześcijańsko-demokratyczne, neofaszystowskie, zielonych, regionalne.⁴ Podobnie jak i wielu innych autorów kryterium ideologiczne jako podstawowe przyjął w swej klasyfikacji R. Herbut, wymieniając następujące typy partii: socjalistyczne, komunistyczne, lewicowe partie socjalistyczne, wyznaniowe, agrarne, liberalne, konserwatywne, ultrapravicowe, ekologiczne.⁵

M. Sobolewski natomiast wyróżnił ugrupowania: komunistyczne, socjalistyczne, chadeckie, liberalne, konserwatywne i faszystowskie.⁶ Podstawą takiej typologii były główne stereotypy doktrynalne partii politycznych, rozumiane jako ideologia partii (główne wartości, wizja świata społecznego) oraz względnie trwałe i istotne punkty programu politycznego, wynikające z przyjętej doktryny.⁷ A. Jamróz zauważa, że we współczesnych krajach demokratycznych żywe

² Społeczna historia marksizmu wskazuje, że poprzez eksponowanie różnych elementów tej doktryny możliwe jest legitymizowanie celów i działań partii politycznych w zupełnie odmiennych uwarunkowaniach. Zob.: L. Nowak, *Interpretacje i programy, czyli co materializm historyczny daje nam tu i teraz*, „Zdanie” 1979, nr 4.

³ K. von Beyme, *Parteien in westlichen Demokratien*, München-Zürich 1984, s. 43-190.

⁴ J. Steiner, *Demokracje europejskie*, Rzeszów 1993, s. 25-98.

⁵ Zob.: A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Systemy polityczne demokracji zachodnioeuropejskich. Wstęp do analizy porównawczej*, Wrocław 1992, s. 72-79.

⁶ Sobolewski, *Partie...*, s. 221-225.

⁷ Jamróz, *Demokracja. Wprowadzenie*, Białystok 1992.

są praktycznie tylko trzy stereotypy doktrynalne: konserwatywny, liberalny i socjaldemokratyczny.

Zdaniem tego autora, większość wcześniej wymienionych typów ugrupowań zatraciło swoją tożsamość, przechodząc na pozycje tych trzech względnie trwałych stereotypów doktrynalnych. Uwarunkowania społeczne (zmiany w strukturze społecznej), zmierzch dawnych konfliktów i podziałów społecznych czy nawet zmiana otoczenia międzynarodowego (np. upadek komunizmu w Europie Wschodniej), były czynnikami sprawczymi wspomnianej transformacji. Partie komunistyczne przeszły więc na pozycje (zwalczanego wcześniej przez siebie nurtu socjaldemokratycznego. W poszczególnych krajach chadecja reprezentuje szerokie spektrum propozycji programowych: od zdecydowanie konserwatywnych do zbieżnych (szczególnie w wymiarze ekonomiczno-socjalnym) z rozwiązaniami socjaldemokratycznymi. Wiele z dawniej znaczących partii (np. radykałów, republikanów) mieszczących się w wielonurtowym liberalizmie, zostało zepchniętych na margines życia politycznego. Z kolei partie agrarne we współczesnych państwach kapitalistycznych (np. w krajach skandynawskich), chcąc uniknąć marginalizacji, najczęściej zeszły na pozycje konserwatywne.

Powyższe zmiany potwierdzałyby więc zasadność analizowania i typologizacji partii politycznych na podstawie tych względnie trwałych stereotypów doktrynalnych: konserwatywnego, liberalnego i socjaldemokratycznego. Ważność takich podziałów doktrynalnych potwierdzają w jakimś stopniu istniejące międzynarodowe organizacje, z których zdecydowanie najaktywniejsze to tzw. międzynarodówki: socjaldemokratów, liberałów i konserwatystów.⁸

Trudności i częste nieporozumienia zaczynają się wówczas, gdy zacierają się różnice szczególnie między współczesnym socjaldemokratyzmem a liberalizmem czy nawet jego utożsamienie, jak np. na gruncie amerykańskim, gdzie liberalizm jest synonimem socjaldemokratyzmu, czyli lewicowości.⁹ Dlatego przy tego typu klasyfikacjach należy także uwzględnić kryterium geograficzne.

---

⁸ Do głównych federacji partii europejskich należą: Europejska Partia Ludowa skupiająca partie chadecckie i konserwatywne, Europejscy Liberalni Demokraci łącząca partie liberalne, radykałów i republikanów, oraz Konfederacja Partii Socjaldemokratycznych Europejskich Wspólnot zrzeszająca partie socjalistyczne i socjaldemokratyczne.

⁹ Por.: W. T. Kulesza, *Ideologie naszych czasów*, Warszawa 1991, s. 46–58.

PRAWICOWOŚĆ I LEWICOWOŚĆ PARTII POLITYCZNYCH

Pomimo zalet opisywania sceny politycznej na podstawie przedstawionych wcześniej uogólniających stereotypów doktrynalnych czy innych koncepcji, tradycyjny podział na lewicę i prawicę wykazuje swoją żywotność. Podział ten wprowadza pewne zamieszanie w uporządkowanym obrazie partii politycznych o orientacji socjaldemokratycznej, liberalnej i konserwatywnej, szczególnie bowiem liberałowie (z uwagi także na wielonurtowość) sprawiają problemy z przyporządkowaniem do jednego czy drugiego bieguna na tym planie. Występują również problemy z precyzyjnym ujęciem tych kategorii, a szczególnie rozmijanie się prawicowości czy lewicowości w wymiarze ekonomicznym z tą samą orientacją w wymiarze politycznym oraz kulturowo-duchowym. Nie pomniejsza to jednak popularności takiej conceptualizacji kierunków politycznych, zarówno w bieżącej retoryce politycznej, publicystyce, jak i w ujęciach politologicznych.

Pochodzenia terminologii lewica–prawica należy poszukiwać w końcu XVII w., w okresie poprzedzającym rewolucję francuską i w trakcie samej rewolucji. Walka toczyła się wówczas między siłami *status quo*, czyli monarchią absolutną wspieraną przez arystokrację i hierarchię kościelną a siłami mieszczaństwa i „ludu”, które przeprowadziły rewolucję pod hasłami *Równość, Wolność i Braterstwo*. Można więc stwierdzić, że prawica oznaczała w tamtych czasach orientację konserwatywną, utrzymania tradycyjnych przywilejów i tradycyjnego ładu społecznego. Lewicowość oznaczała natomiast dążenie do powiększania zarówno obszaru wolności, jak i szans równości.¹⁰ Dodatkowo w okresie oświecenia, lewicowość odwoływała się do autorytetu rozumu i nauki, w przeciwieństwie do wiary i tradycji.

Zdaniem A. Jamroza w europejskiej myśli politycznej (i w krajach innych kontynentów, w których systemy polityczne budowane były na wzorcach demokracji europejskiej), lewica tworzy dzisiaj, ukształtowany historycznie stereotyp doktrynalny. Oparty jest on na idei równości społecznej, roli państwa jako podmiotu dokonującego redukcji nierówności społecznych poprzez redystrybucję dochodu narodowego oraz rolę postulatu uspołecznienia w różnej postaci: uczestnictwo w zarządzaniu, kolektywną konsumpcję czy rolę sektora publicznego w życiu społecznym, a w szczególności w ekonomice. Natomiast stereotyp doktrynalny prawicy opiera model społeczeństwa na idei wolności jednostki, która jest podstawą naturalnego, nie sterowanego odgórnie modelu społeczeństwa, w którym nierówności społeczne są naturalnym rezultatem funkcjonowania me-

¹⁰ Wartości tych wówczas nie przeciwstawiano sobie jako wzajemnie sprzecznych.

chanizmów opartych na swobodnej konkurencji podmiotów w sferze politycznej i ekonomicznej (wolność posiadania i inicjatywy ekonomicznej). Rola państwa sprowadza się przeto do ochrony owych naturalnych podstaw społeczeństwa: wolności politycznej i ekonomicznej jednostki, zabezpieczenia mechanizmów konkurencyjnych, ochrony porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego.¹¹

W polskiej publicystyce politycznej i literaturze naukowej istnieje spór zarówno wokół pojęcia *prawica–lewica*, jak i ich przydatności w opisywaniu sceny politycznej. Pojęcia te służą niejednokrotnie jako epitety wobec przeciwnika politycznego.¹² Zdaniem polityka orientacji prawicowej (Jana Parysa) zestawienie przeciwieństw (przedstawionych z pozycji zaangażowanych, aczkolwiek niekompletne) pomiędzy tymi dwoma biegunami wygląda następująco:

Tab. 1. Różnice między wartościami lewicy i prawicy
Differences between the values subscribed by the Left and the Right

Prawica	Lewica
Religia, moralność, potępienie aborcji	Ateizm, relatywizm moralny, aborcja na koszt państwa
Tradycja, normy obyczajowe	Odrzucenie tradycji, równouprawnienie dewiacji
Wartości narodowe, afirmacja ojczyzny, Europa narodów	Internacjonalizm, ośmieszanie patriotyzmu, Europa regionów
Personalizm	Kolektywizm
Wolny rynek	Etatyzm
Aprobata hierarchii społecznej	Egalitaryzm
Niskie podatki	Wysokie podatki
Ograniczanie roli państwa, decentralizacja	Rozbudowa biurokracji, władza manipuluje masami
Pluralizm informacyjny	Informacje kontrolowane przez państwo
Rodzina o silnym autorytecie rodziców, dobro rodziny, odpowiedzialność rodziców za dzieci	Rodzina jako wspólnota wolnych ludzi; apologia praw jednostki, wolność dzieci w rodzinie
Szkoła z nauką religii oparta na autorytecie nauczyciela i wartościach moralnych	Szkoła laicka podporządkowana uczniom; instytucje edukacyjne podporządkowane państwu
Kara śmierci za ciężkie przestępstwa	Zniesienie koary śmierci
Równość wobec prawa	Preferencje dla mniejszości, dysydentów i dewiantów
Silna armia, policja, bezpieczeństwo	Troska o przestępców, pacyfizm

Źródło: P. Boski, *O dwóch wymiarach lewicy i prawicy na scenie politycznej i wartościach politycznych polskich wyborców*, [w:] *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, pod red. J. Reykowskiego, Warszawa 1993, s. 59.

W tym kontekście jednak należałoby zwrócić uwagę, że począwszy od końca pierwszej Rzeczypospolitej do czasów współczesnych nietrudno byłoby

¹¹ Jamróz, *Demokracja współczesna...*, s. 197.

¹² W kampaniach wyborczych, jak i poza nimi pojawiły się także określenia prawicy jak: „ludzie zaślepieni nienawiścią”, „spoceni faceci w pogoni za władzą”, „ciemnogród”, „oszołomiony”, itp. z drugiej strony desygnatem słowa „lewicowość” czyni się komunizm.

znaleźć partie i ruchy polityczne łączące lewicowy egalitaryzm z orientacją patriotyczno-narodową.¹³ Współczesne podziały wśród polskich partii prawicowych na prawicę konserwatywno-liberalną (preferującą wartości prawicowe przede wszystkim w wymiarze ekonomicznym) i prawicę dekomunizacyjno-lustracyjną (niepodległościową – zwracającą uwagę na wartości prawicowe w wymiarze politycznym i kulturowym), a także brak podobnej jednolitości wśród partii szukających swojej tożsamości na lewej stronie sceny politycznej utrudniają typologizację partii według omawianych kategorii.¹⁴

Badania empiryczne w zakresie pomiaru dystansu ideologiczno-programowego pomiędzy partiami w politologii zachodniej oparte są na:

- a) opiniach „ekspertów”;
- b) przestrzennej analizie treści dokumentów partyjnych (kwestie programowe);
- c) wynikach badań empirycznych masowego wyborcy.

Pierwsze próby przestrzennej lokalizacji partii na osi lewica–prawica opierały się na opiniach ekspertów. F. Castles i P. Mair rozesłali kwestionariusze, zawierające prośbę o umiejscowienie wszystkich partii reprezentowanych w narodowych parlamentach na 10-punktowej skali lewica–prawica (ultralewica – 0; umiarkowana lewica – 2,5; centrum – 5; umiarkowana prawica – 7,5; ultraprawica – 10), do wybitnych politologów z 14 krajów Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych oraz krajów Commonwealth.¹⁵ Pod uwagę brano ugrupowania odgrywające szczególną rolę w funkcjonowaniu systemu partyjnego.

W drugim sposobie konceptualizacji miejsca partii na osi lewica–prawica podstawą analiz jest to, co partie mówią o sobie (np. w programach politycznych czy wyborczych, oświadczeniach liderów itp.), i jak próbują kształtować swą tożsamość programową w oczach opinii publicznej. W tym podejściu badacze wyodrębniali katalog pewnych kwestii programowych (np. wyłącznie ekonomicznych lub także z innych dziedzin) i określali ich znaczenie dla dystansu „programowego” pomiędzy partiami. Przykładowo grupa badawcza pod kierunkiem I. Budge, D. Robertsona i D. Hearle poddała analizie partyjne programy wyborcze w 19 krajach. Autorzy wyodrębnili 7 zasadniczych kategorii problemowych, znalezionych w programach: polityka zagraniczna, wolność

¹³ Przykładem może być stronnictwo patriotyczne w Sejmie Wielkim, Insurekcja Kościuszkowska, PPS, Solidarność z lat 1980–1989, niektóre współczesne partie identyfikujące się jako prawicowe.

¹⁴ Por.: K. A. Wojtaszczyk, *Prawica i lewica na polskiej scenie politycznej*, [w:] *Wybory parlamentarne 1991 i 1993*, pod red. S. Gebethnera, Warszawa 1995, s. 87–96.

¹⁵ F. Castles, G. Mair, *Left-Right Political Scales: Some "Expert" Judgements*, „European Journal of Political Review”, vol. 12.

i demokracja, proces rządzenia, ekonomia, dobrobyt, struktura społeczeństwa, grupy społeczne.¹⁶

Wykorzystując te badania M. Laver i I. Budge wyodrębnili 20 wymiarów programowej rywalizacji partii politycznych jako punkt wyjścia dla skonstruowania skali lewica–prawica.¹⁷ Lewą stronę skali wyznaczyli, sumując te części programów wyborczych, które odnosiły się do takich kwestii, jak: interwencjonizm państwowy, pokój i kooperacja, demokracja, akceptacja programów socjalnych, rozwój edukacji i popieranie grup pracowniczych. Prawą stronę skali skonstruowano zaś na podstawie częstotliwości, z jaką w programach wyborczych pojawiły się kwestie podnoszące znaczenie kapitalistycznej (rynkowej) ekonomii, socjalnego konserwatyzmu, wolności i praw obywatelskich, problematyki ładu i porządku oraz kwestii wojskowych. Skala lewica–prawica zostaje wyznaczona przez dwa czynniki – określenie, jaką część programów wyborczych stanowią kwestie charakterystyczne dla opcji prawicowej, a jaką postulatory lewicowe. Różnica pomiędzy obu grupami kwestii problemowych (każda z nich jest konceptualizowana jako suma zdań zawartych w tekście programu partyjnego) służy jako sposób wyznaczenia miejsca partii na osi lewica–prawica. Jeżeli uzyskała ona wartość minus 100 (lub + 100), oznacza to, że wszystkie zdania umieszczone w programie wyborczym dotyczą kwestii lewicowych (lub prawicowych). Natomiast wynik 0 świadczy o zrównoważeniu w programie wyborczym postulatów lewicowych i prawicowych.¹⁸ Okazało się, że programy partyjne (nawet jeżeli poszczególne ugrupowania nie zmieniły przez dłuższy czas swoich ogólnych zasad ideowych), wykazują zarówno tendencję zbliżania się do centrum, jak i polaryzacji. Ta ostatnia tendencja jest bardziej typowa dla programów wyborczych niż dla programów gabinetów rządowych tych samych partii.

W trzecim sposobie identyfikacji pozycji ideologiczno-programowej partii, decyduje percepcja masowego wyborcy. G. Sani oraz G. Sartori oceniali dystans ideologiczny pomiędzy partiami na podstawie indywidualnych decyzji obywateli utożsamiających się z jakąś orientacją na podstawie stosunku do następujących kwestii pojawiających się w czasie kampanii wyborczych¹⁹:

¹⁶ I. Budge, D. Robertson, D. Hearle, *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, Cambridge 1987, s. 23.

¹⁷ M. Laver, I. Budge, *Party Policy and the Government Coalitions*, London 1992, s. 24–25.

¹⁸ Przykładem może służyć zachodnioniemiecki system partyjny, w ujęciu dynamicznym: w 1953 r. SPD zajmowało ekstremalnie lewicową pozycję (-36), CDU zajmowało wówczas w kwestiach programowych lewicową pozycję (-12), aby cztery lata później przesunąć się zdecydowanie na prawo (+29). W 1987 r. pozycja programowa CDU i FPD była identyczna, a mianowicie +2 (wobec -24 SPD). Zob.: R. Herbut, *Zmiana systemu partyjnego w krajach Europy Zachodniej. Studium porównawcze*, Wrocław 1995, s. 242–243.

¹⁹ G. Sani, G. Sartori, *Polarization, Fragmentation and Competition in Western Democra-*

a) równości społecznej; w miarę jak przesuwamy się z lewicowych ku prawicowym pozycjom maleje procent wyborców akceptujących problem nierówności społecznych;

b) zmiany społecznej; przesuując się na prawo maleje odsetek wyborców opowiadających się radykalnymi zmianami społecznymi, a rośnie odsetek zwolenników utrzymywania *status quo*;

c) stosunku do obu supermocarstw oraz charakteru powiązań pomiędzy Wschodem a Zachodem; pozytywny stosunek do ZSRR i akcentowanie konieczności przewycięzania różnic Wschód-Zachód, charakteryzowało przede wszystkim lewicowych wyborców;

d) religijność; postrzeganie religii jako bardzo istotnego elementu życia społecznego rośnie w miarę przesuwania się na prawo układu przestrzennego *lewica-prawica*.

G. Sani i G. Sartori lokalizowali masowego wyborcę na osi *lewica-prawica*, przyjmując 10-punktową skalę pomiaru (lewica = 1,2; centrolewica = 3,4; centrum = 5,6; centroprawica = 7,8; prawica = 9,10). W tych ramach można określić pozycję poszczególnych partii w różnych krajach, kalkulując tzw. „średnią opinię”.²⁰

Miernikiem określającym dystans ideologiczny w ramach jednowymiarowej przestrzeni rywalizacji międzypartyjnej jest indeks polaryzacji zaproponowany przez J. E. Lane i S. Erssona.²¹

$$P = \sum_{i=1}^n \int_i (X_i - X)^2$$

gdzie P to indeks polaryzacji, n to liczba partii, $\int_i$ to procent głosów wyborczych zdobytych przez partię, i , x_i to miejsce partii na skali lewica-prawica, a x to hipotetyczne miejsce systemu partyjnego na skali lewica-prawica.

Teoretycznie z maksymalną polaryzacją mamy do czynienia wówczas, gdy 50% elektoratu znajduje się na jednym ze skrajnych pól skali, a z jej brakiem, gdy wszyscy wyborcy lokują się w centrum.²²

cies, [w:] *Western European Party Systems: Continuity and Change*, [eds.] H. Daalder, P. Mair, London 1983, s. 310–316.

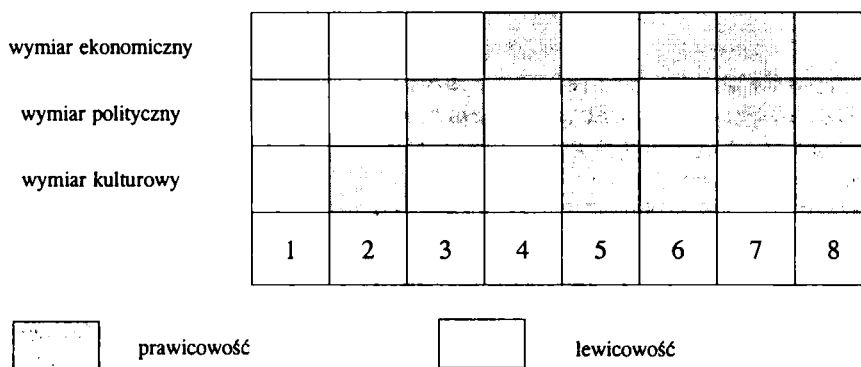
²⁰ Posługując się przykładem włoskim (badania z 1981 r.) dla wyborców PCI (lewicowe ekstremum) średnia równała się 2,3. Dla popierających MSI – 7,9. Zob.: *Ibid.*, s. 324.

²¹ J. E. Lane, S. Ersson, *Politics and Society in Western Europe*, London 1987.

²² Ilustracją kalkulowania indeksu polaryzacji może być przykład Irlandii (wybory z 1957 r.) gdzie: Fianna Fail zdobyła 48% głosów wyborczych, Fine Gael – 27%, zaś Partia Pracy 9%. Miejsce systemu partyjnego na skali lewica – prawica równa się 5,3, zaś partii – odpowiednio 5,7 – 7,4 – 2,8 (według koncepcji S. Bartoliniego i P. Maira) Indeks polaryzacji oblicza się

Zbliżając się do konkluzji należy więc stwierdzić, że w praktyce politycznej trudno spotkać idealnie „czyste doktrynalnie” modele partii. Można, stosując omówione empiryczne badania, stwierdzić gradacje lewicowości i prawicowości. Typologie oparte na omawianym kryterium nie powinny więc bazować na prostym układzie dychotomicznym, lecz stanowić pewne kontinuum, w ramach którego może dojść do znaczących przesunięć jakościowych.

W świetle dotychczasowych ustaleń należy także moim zdaniem zwrócić uwagę na zjawisko dekompozycji programowej w ramach poszczególnych partii, a więc rozmiękanie się lewicowości i prawicowości w wymiarze (płaszczyźnie, sferze) ekonomicznym, politycznym i kulturowym. Opisując np. partie polityczne w wysoce spolaryzowanym polskim systemie partyjnym, należałoby uwzględnić występowanie maksymalnie dużej grupy propozycji programowych preferowanych przez poszczególne partie, które należałoby przyporządkować do wymienionych wymiarów. W świetle opinii ekspertów, polityków i wyborców stwierdzenie lewicowości i prawicowości w poszczególnych kwestiach nie powinno stanowić przedmiotu zbytnich kontrowersji. Poniższy schemat może być wykorzystany do wyjaśniania polaryzacji nawet w ramach poszczególnych „rodzin ideologicznych” partii. Graficznie przedstawiona moja propozycja wygląda następująco:

Ryc. 1. Wymiar ekonomiczny, polityczny i kulturowy w programach partii politycznych
The Economic, political and cultural dimension in the programmes of political parties

Źródło: W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Functions of political parties in Poland at the time of the systemic transformation*, [w:] *Polish Political Science 1992-1993*, s. 41-42.

wówczas następująco: $P = 0,48x(5,7 - 5,3)^2 + 0,27x(7,4 - 5,3)^2 + 0,09x(2,8 - 5,3)^2 = 0,08 + 1,32 + 0,63 = 2,03$. Wartość P na poziomie masowego wyborcy w wyborach w 1957 r. równała się więc 2,03. „Średni” poziom polaryzacji systemu partyjnego w 16 krajach Europy Zachodniej przedstawia: Herbut, *Zmiana systemu...* s. 246-247.

W powyższym schemacie przedstawiono osiem typów ideologiczno-programowych partii. Występują więc w poszczególnych systemach partyjnych partie konsekwentnie lewicowe czy prawicowe, ale również takie które charakteryzują się (z różnych z resztą przyczyn np. taktycznych ale i doktrynalnych) dekompozycją programową: są np. prawicowe w wymiarze kulturowym i lewicowe w wymiarze ekonomicznym (w tym mogą być zbieżne partie konserwatywne z liberalnymi) i lewicowe w wymiarze politycznym i kulturowym (co cechuje zarówno partie socjaldemokratyczne jak i liberalne) itd. Podobne zróżnicowanie może zachodzić także w ramach poszczególnych partii. Polaryzacja wówczas pomiędzy poszczególnymi frakcjami w partii może zachodzić nawet w trzech wymiarach.²³ Uwzględnianie w analizie wielości propozycji badawczych pozwala więc zoptymalizować diagnozę położenia partii według kryterium ideologiczno-programowego.

SUMMARY

The ideological and programmatic criterion is regarded as a major one in the typology and classification of political parties. On the basis of that criterion the authors name various "ideological families" of political parties, for example communist, socialist, agrarian, liberal, Christian Democratic, conservative, nationalist, or ecological parties. Despite this diversity three basic doctrinal stereotypes of political parties are distinguished at present: social democratic, liberal and conservative. The traditional division of the political scene into the left and the right is still popular. The classifications of parties in that respect was widely discussed by both politicians, political columnists, and political scientists. Studies on the ideological and programmatic distance between parties are conducted in the Western political science basing on the opinions of experts, analyses of the contents of programmes, opinion surveys of the voters.

---

²³ Zjawisko to jest obecne w polskim systemie partyjnym, gdzie różnice programowe pomiędzy (formalnymi i nieformalnymi) frakcjami w danej partii mogą oscylować w ramach szerokiego spectrum od lewicy do prawicy, np. w Unii Demokratycznej współistnienie Frakcji Społeczno-Liberalnej (podobnej programowo do partii radykałów), Forum Prawicy Demokratycznej (o orientacji konserwatywnej) i frakcji ekologicznej, w Unii Polityki Realnej występowanie frakcji konserwatywnej i narodowej itp.